



ИНФОРМАТОР УНС-А О АУТОРСКИМ ПРАВИМА

Ауторка: Александра Ничић

Удружење новинара Србије (УНС) се адвокатима Душану Поповићу и Урошу Недељковићу захваљује на помоћи у изради информатора

САДРЖАЈ:

Шта каже Закон о ауторском и сродним правима?.....	4
Шта су сродна права?.....	17
Зашто вест, извештај и понекад интервју не подлежу ауторским правима?- Нејасноће и проблематичне формулације у Закону о ауторском и сродним правима.....	18
Како су Кодексом новинара Србије заштићена ауторска права?.....	21
Како да новинари сами заштите своја ауторска права?.....	24
Изазови у ери вештачке интелигенције.....	29
Како да новинари заштите туђа ауторска права.....	35
Препоруке за новинаре - Шта новинари као индивидуе могу да ураде да би заштитили своја ауторска права.....	39
Шта медијска кућа може да уради.....	40
Литература.....	44



Овај пројекат је суфинансиран из Буџета Републике Србије- Министарства информисања и телекомуникација. Ставови изнети у подржаном медијском пројекту нужно не изражавају ставове органа који је доделио средства.

Шта каже Закон о ауторском и сродним правима?

Закон о ауторском и сродним правима донет је 2009. године, а последње измене и допуне 2019. године. У плану су нове измене Закона, а Нацрт измена и допуна Закона о ауторском и сродним правима усвојен је ове године. Њиме су дефинисана права особе која је створила књижевно, научно, стручно, уметничко или друго ауторско дело, као и шта су повреде ових права.

Ауторско право, како наводе адвокати Душан Поповић и Слободан Марковић у својој књизи "Право интелектуалне својине", штити права аутора у односу на његово ауторско дело (Марковић&Поповић према Столић, 2016: 5).

Заштита ауторства је, како наводи адвокат Урош Недељковић, право, а не обавеза. То значи да

новинар који примети да је неко неовлашћено преузео садржај који је креирао има право, али не и обавезу да поднесе тужбу.

Управо то некад онемогућава ауторима да се заштите од злоупотребе свог ауторског дела, које се у Закону дефинише као „оригинална духовна творевина аутора, изражена у одређеној форми, без обзира на његову уметничку, научну или другу вредност, његову намену, величину, садржину и начин испољавања, као и допуштеност јавног саопштавања његове садржине“ (Закон о ауторском и сродним правима, 2019: Члан 2).

Да би се, дакле, дело сматрало ауторским, њега мора створити човек и оно не сме бити копија ниједног другог дела. Зато је, како је рекао адвокат специјализован

за ауторско право Душан Поповић, став правне струке да дела која је креирала вештачка интелигенција или пак животиња не могу бити сматрана ауторским.


„Одличан пример за то је фотографија настала тако што је мајмун узео фотоапарат фотографу и направио селфи. Та фотографија је кружила интернетом, те је фотограф желео да је заштити као ауторско дело. На суду је потраживао накнаду од свих који су ову фотографију пренели, али није успео да докаже ауторска права. Суд је установио да он није аутор, већ животиња која је створила фотографију. Ова фотографија самим тим што ју је створила животиња не представља ауторско дело“, рекао је.

Ауторским делом могу бити

сматране и базе података које су прикупљали новинари, новинарска удружења, медијске куће и људи из разних институција које се баве проучавањем медија, уколико имају научну вредност.

Ауторска права могу бити морална и имовинска. Морална подразумевају да се аутору призна да је он креирао неко дело, односно, да се сваки пут када буде објављено експлицитно истакне да одређени аутор стоји иза њега. Аутор се може потписати именом и презименом, псеудонимом или неким знаком који је одабрао, пише у Закону (Закон о ауторском и сродним правима, 2019: Члан 9).

Као што се за слику „Звездана ноћ“ везује име Ван Гога и читав век након његове смрти, тако и сваки аутор има морално право




да му се и након смрти признаје ауторство за неко дело. Управо то га разликује од материјалног права, које аутор, односно његова породица, губе у одређеном периоду.

Имовинска права у Србији трају за живота аутора и 70 година након његове смрти (Закон о ауторском и сродним правима, 2019: Члан 102).

Морално право аутора не подразумева само то да се свуда истиче да је он нешто креирао, већ је много шире од тога.

Новинар, медијски радник или било који други аутор неког дела, по Закону, једини има право да објави своје дело кад и где жели, као и да одреди начин на који ће се оно објавити (Закон о ауторском и сродним правима, 2019: Члан 16).



Морална ауторска права увек припадају појединцу, физичком лицу, а никада правном лицу.

То не значи да пракса у различитим деловима света када су у питању морална ауторска права не варира. У Сједињеним Америчким Државама (САД) заштита моралних права посматра се на другачији начин, посебно када “на сцену” ступају такозвани ghostwriter-и.

Они пишу биографије и књиге уместо познатих личности за одговарајућу накнаду и оваква “сарадња” сматра се потпуно легитимном. У онлајн магазину “Њујоркер” у мају је објављен текст у коме ghostwriter који је писао аутобиографију Принца Харија говори о томе како је изгледао рад на њој¹.

¹ <https://www.newyorker.com/magazine/2023/05/15/j-r-moehringer-ghostwriter-prince-harry-memoir-spare>

То што је он писао дело који је неко други потписао не чини се нимало скандалозним ни њему, Принцу Харију, ни јавности, а још мање тенисеру Андреу Агасију коме је такође писао мемоаре. Пракса у Србији је, међутим, потпуно другачија.

Морално ауторско право подразумева чак и заштиту интегритета ауторског дела. Ако примети да је неко неовлашћено лице изменило његов текст, фотографију, аудио и видео запис, новинар или медијски радник има законско право да се супротстави овим изменама. Уколико уочи да је нека медијска кућа садржај који је креирао пренела у непотпуној или неадекватној форми, новинар има право да се и томе успротиви (Закон о ауторском и сродним правима, 2019: Члан 17).

Имовинска права у Закону о ауторском и сродним правима односе се искључиво на неовлашћено коришћење нечије креације. Остваривање зараде од туђег ауторског дела је, како каже фоторепортер Горан Сивачки, еквивалентно одласку у супермаркет и изношењу намирница без плаћања. Као што продавцу не смемо отети хлеб из руку, аутору у виртуелном и реалном свету не смемо отети нешто у шта је уложио труд.

Новинар и медијски радник, како пише на сајту Завода за интелектуалну својину², има право да дозволи или забрани умножавање дела, прилагођавање или аранжирање дела, стављање примерака дела у промет, давање примерака дела у закуп, извођење, ² <https://www.zis.gov.rs/prava/autorsko-i-srodna-prava/>

представљање и саопштавање свог дела. Укратко, аутор има право да забрани да неко други остварује било какве приходе од нечега што је он осмислио и створио.

Приликом преузимања делова текстуалног садржаја, новинари се често ослањају на правило цитирања.

“Када су у питању цитати и одломци из дела или новинарских текстова, примењују се правила о суспензији имовинских ауторских права, с тим што се мора јасно назначити из код ауторског дела је одломак преузет, а ако постоји могућност, потребно је обезбедити и линк ка интернет сајту где се садржај може пронаћи”, наводи се у приручнику Асоцијације онлајн медија, чији је аутор адвокат Драган Милић (Милић, 2016: 17).



Фото: Анђелко Васиљевић/Прес центар УНС-а

Иако је постављање линкова ка тексту са којег је цитат преузет готово постало пракса у новинарству, оно није обавезно по Закону.

Када је у питању прерада објављеног ауторског дела, које је заштићено Законом о ауторском и сродним правима, постоје и изузетни случајеви у којима је она дозвољена. Сходно томе, пародија или карикатура неког дела дозвољене су уколико то не ствара или не може довести

до стварања забуне када је у питању извор неког дела (Закон о ауторском и сродним правима, 2019: Члан 54а).

Из Закона се може закључити да је кључно да ли је дело које је преузето коришћено јавно. Новинару и медијском раднику дозвољено је да преузме и прерађује нечије дело зарад личне употребе, али у том случају дело не сме бити доступно јавности (Закон о ауторском и сродним правима, 2019: Члан 7).

Новинар, на пример, може за интерну употребу са интернета да преузме инфографик који је неко други израдио, а који би му помогао у анализи података за текст који пише. Ипак, тај инфографик новинар не би смео да објављује без дозволе аутора.

Како наводи адвокат Драган Милић, аутор може бити само физичко лице, док правна лица односно медијске куће могу имати право на

коришћење њихових дела (Милић, 2016: 5). Као што је познато, аутор своја имовинска права на дело може да уступи некој институцији. То се, како пише у Члану 67 и 68 Закона чини ауторским уговором.

„Ауторски уговор садржи: имена уговорних страна, наслов, односно идентификацију ауторског дела, права која су предмет уступања, односно преноса, висину, начин и рокове плаћања ауторске накнаде

ако је уговорена, као и садржинска, просторна и временска ограничења ако постоје“, пише у Члану 69 Закона о ауторском и сродним правима. Ову дозволу новинар, по Закону, има право да ускрати уколико сматра да би то могло да нанесе штету његовом стваралачком угледу, али у том случају има обавезу да медијској кући којој је уступио права надоканди штету (Закон о ауторском и сродним правима, 2019: Члан 72).

Новинари и медијски радници могу да креирају различита ауторска дела и да ауторским уговором

овласте неку медијску кућу да та дела објављује. Међутим, када раде у некој медијској кући, послодавац је, по Закону искључиви власник имовинских права.

„Ако је аутор створио дело током трајања радног односа извршавајући своје радне обавезе, послодавац је овлашћен да то дело објави и носилац је искључивих имовинских права на његово искоришћавање у оквиру своје привредне делатности у року од пет година од завршетка дела, ако општим актом или уговором о раду није друкчије одређено“,

Многи новинари у Србији раде као хонорарни сарадници и сваког месеца потписују ауторски уговор за све што креирају за медијску кућу. Хонорарни сарадници некад, како су рекли за Подкаст УНС-а адвокат Марио Рељановић и новинар Влада Живановић, обављају сличне задатке као запослени, али не остварују иста права.

Они, навео је Рељановић, немају право на ограничено радно време, на плаћени прековремени рад, на увећану и минималну зараду, на плаћено одсуство, на годишњи одмор, на боловање и стручно усавршавање, као ни било које колективно право.

На њих се не примењује Закон о раду, али зато важе одребе Закона о ауторском и сродним правима јер су у питању аутори, а не запослени.

пише у Закону (Закон о ауторском и сродним правима, 2019: Члан 98).

Ово је посебно важно када фоторепортери који годинама раде за новинске агенције, дају отказ, те после неколико година истичу ауторска права на њихове фотографије. У тим случајевима

медији који потписују агенције, али не и ауторе, долазе у проблематичну ситуацију јер их фоторепортери могу тужити. Новинари изостављањем потписа фоторепортера у тим случајевима ненамерно крше њихова ауторска права, иако су агенцији регуларно платили претплату и



Фото: Драгана Бјелица

потписали је. Због тога би када преузму одређену фотографију од новинске агенције требало да, уз агенцију, потпишу и фоторепортера који је ту фотографију начинио.

Иначе, имовинска ауторска права ограниченог су трајања и када фоторепортери раде по ауторским уговорима.

Зависно од тога да ли уступилац преноси поједина или сва ауторска права, уступање, како пише у

приручнику Асоцијације онлајн медија, може бити искључиво или неискључиво.

“Након искључивог уступања, нико па ни аутор или његов наследник не може корисити предметно дело у уговореном временском периоду и за уговорену територију. Могуће је на искључив начин пренети ауторска права на више лица, под условом да се њихова права не преклапају. Код неискључивих преноса, стицалац

Извршни уредник портала Н1 Бојан Цвејић је на трибини о ауторским правима коју је УНС организовао рекао да управо агенцијске фотографије из архиве испод којих није потписан и фоторепортер праве тој редакцији највише проблема.

Новинари раније, како је рекао, нису били упознати са адекватним начином цитирања и сада је немогуће да се та грешка у потпуности исправи.

Шта су сродна права?

добија само тачно одређена права на ауторском делу која су таксативно наведена самим уговором о преносу”, пише адвокат Драган Милић (Милић, 2016: 11) .

Док су првим делом Закона регулисана ауторска, другим делом су регулисана сродна права, која се односе на људе који су допринели креацији неког дела.

Сродна права, дакле, подразумевају право интерпретатора, произвођача фонограма, филмских продуцената, произвођача емисије, произвођача базе података и свих који нису директно аутори неког дела али јесу уложили труд у његово креирање, пише у Закону о ауторском и сродним правима (Закон о ауторском и сродним правима, 2019).

У Србији је, осим Закона о ауторском и сродним правима, „доследно примењена и препорука из члана 10. Конвенције о високотехнолошком

криминалу, те је глава 20. Кривичног законика Републике Србије посвећена кривичним делима против интелектуалне својине”, пише проф. др Јелена Сурчулија Милојевић (Сурчулија Милојевић, 2014: 401).

Вести и извештаје у текстуалној форми Закон о ауторском и сродним правима често не препознаје као нешто чему је аутор дао креативни печат.

Због тога се на ова два жанра примењује суспензија имовинских ауторских права (Закон о ауторском и сродним правима, 2019: Члан 43). Ови текстови, како образлаже адвокат Урош Недељковић, немају карактер ауторског дела, јер новинар само саопштава јавности шта се догодило или преноси ток неког догађаја.

Упитно је како закон не препознаје интерпретативну вест или извештај, односно сваки жанр који одликује темељна интерпретација, коју доц. др Марко Недељковић дефинише као потребу да се јасно формулише проблем, тј. тема о којој се пише, истраже узроци, последице и могућа решења, односно да се консултује више компетентних саговорника који ће својим тумачењем допринети разумевању теме (Недељковић, 2009: 78). Све то изискује труд и оригиналност, а управо то по Закону одликује ауторско дело.



Зашто вест, извештај и понекад интервју не подлежу ауторским правима?

Фото: pexels.com

Нејасноће и проблематичне формулације у Закону о ауторском и сродним правима

Судећи по оваквим законским одредбама, у Закону није препознато да бекграунд у интерпретативној вести и извештају, репортерски елементи у репортерском и аналитички у аналитичком извештају изискују труд, те да овакви текстови не представљају пуко преношење догађаја. Нејасно је и због чега се за вест у текстуалној форми суспендује имовинско ауторско право, док се за фото вест то не чини.

То значи да по Закону не постоји санкција за новинара медија који без навођења извора препише вест о неком догађају утемељену

на информацијама које је новинар другог медија данима прикупљао и за које је тражио потврду различитих саговорника.

Адвокат Урош Недељковић каже да нико не спори да извештавање о неком догађају изискује труд, али да тај труд не подразумева да вест и извештај представљају ауторско дело. Због тога се имовинска ауторска права и суспендују када су у питању ова два фактографска жанра.

Ипак, линије које раздвајају ова два жанра од осталих су у Закону танке,

те се сваки случај потенцијалног кршења ауторских права, како је рекао Недељковић, посматра засебно.

Имовинска ауторска права, сматра адвокат Душан Поповић, некад су суспендована и када је у питању трећи фактографски новинарски жанр – интервју. Разлог за то је, каже, то што интервју који садржи општа питања којих би се свако досетио, суд препознаје као метод за прикупљање података.

О томе да је интервју и новинарски жанр, и метод за прикупљање података и сазнавање гледишта, писао је и професор новинарства др Веселин Кљајић (Кљајић, 2009: 9). Међутим, критеријум на основу кога се у теорији новинарства одређује да ли је интервју жанр или метод за прикупљање података није инвентивност новинарских питања већ намера коју је новинар имао и сврха интервјуа.

Како су Кодексом новинара Србије заштићена ауторска права?

Не само да многе од ових чињеница нису узете у обзир, већ је и жанровска класификација у Закону о ауторском и сродним правима у многим деловима Закона неадекватна. Тако се у Члановима 43, 56, 71, 74, 75 и 78 чланком назива сваки текст, а не новинарски жанр који подразумева дубинску и систематичну обраду теме, захтева аргументованост, аналитичност и идејну ангажованост и представља врх аналитичког новинарства.

У одредбама које се односе на суспензију ауторског права вест и извештај се готово потпуно изједначавају. Тако у члану 43 пише да је, у оквиру новинарског извештавања, дозвољено „слободно коришћење дневних информација и

вести које имају природу новинског извештаја“.

Поред законске р е г у л а т и в е , новинарима у заштити ауторских права помаже и саморегулација. Захваљујући њој, новинари који крше ауторска права добијају моралну осуду, која се огледа у оцени да је редакција за коју ради прекршила Кодекс новинара Србије.

Претпоследње поглавље Кодекса новинара Србије односи се управо на питање ауторства и садржи смернице


којима се новинари упућују како да поштују важеће законодавство и ауторска права својих колега.

Смернице су углавном сродне онима у Закону о ауторском и сродним правима. Неколико је ствари које нису обухваћене Законом а јесу Кодексом. Оне се односе преваходно на разрешење моралних дилема новинара да ли њихов потпис треба да стоји иза неког садржаја или не.

Новинар, како пише у Кодексу, треба да одбије да потпише текст, фотографију, цртеж, илустрацију,

Ипак, важно је истаћи да кључна ствар у Закону није жанровска класификација већ процена оригиналних елемената у тексту. Не процењује се, дакле, којем жанру припада текст већ колико је делова у њему који нису општи и не представљају садржај на који се често наилази.

Кршење ауторских права убраја се у теже повреде Кодекса (Кодекс новинара Србије, 2012).



звучни или видео запис када је уредничком интервенцијом промењен њихов смисао, као и уколико су те измене у супротности на уверењима новинара.

Новинар може да одбије потписивање текста и уколико сматра да он угрожава његову личну безбедност. Уредник је у тим случајевима, додаје се у Кодексу, дужан да услиши захтеве новинара (Кодекс новинара Србије, 2019).

Основне смернице се, логично, односе на то да новинар не би смео да потписује туђе текстове.

“Уколико на тексту/прилогу ради више новинара/сарадника, потребно је навести све особе које су учествовале у стварању тог текста/прилога, без обзира на обим њиховог доприноса, на њихов статус и хијерархијски положај у медијској кући (хонорарни сарадник, слободњак, новинар или уредник)”, пише у Кодексу (Кодекс новинара Србије, 2019).

Иако је по Закону о ауторском и сродним правима коришћење псеудонима легално, оно није легитимно по Кодексу новинара Србије.

“
Коришћење псеудонима треба избегавати. Уколико је у питању информација од изузетног значаја за јавност, односно информација чије би објављивање могло да угрози личну безбедност новинара, употреба псеудонима сматра се оправданом”
наводи се у Кодексу (Кодекс новинара Србије, 2012).

Уколико новинар жели да до краја испоштује права колеге или фоторепортера, важно је да читаоце не доводи у заблуду у вези са садржајем који је креирао. То значи да, на пример, фотографија која није настала на неком догађају мора да се обележи као архивска, односно, као илустрација.

Како да новинари сами заштите своја ауторска права?

Најчешће повреде ауторских права када се ради о новинарима су, каже адвокат Урош Недељковић, неовлашћено преузимање садржаја са портала – независно од тога да ли су у питању текстови или мултимедијални садржај, као и објављивање текстова без цитирања.

Иако је тужба важан корак у борби за заштиту ауторских права, постоје многе ствари које медијске куће могу урадити како би се кршење ауторских права предупредило. Најважнији корак је `copyright` ознака поред назива сајта или аутора и јасно образложена политика преузимања садржаја са сајта. Ознакама као што је `Copyright` аутор користи законско право да своје дело заштити од неовлашћеног преузимања или финансијске злоупотребе.

Фото: pexels.com

На видљивим деловима сајта свака медијска кућа требало би да обележи који су услови преузимања садржаја, односно, колики део садржаја могу да преузму са сајта и како би требало да га означе. И самим Законом о ауторском и сродним правима прописано је да аутор одлучује на који начин ће и у којој мери његово дело бити објављивано, односно, преношено, а означавање политике преузимања на сајту представља управо то.

Свака медијска кућа, у складу са Законом, на тај начин одређује како ће ауторска дела која су њени новинари креирали бити преношена. Сам аутор даје услове код којим његово дело може да се користи и има право да тужи особу која то његово право није испоштовала.

Важно је да новинари сваки пут када напишу текст или креирају мултимедијални садржај сачувају и доказ о томе за случај да дође до тога да неко угрози његова ауторска права.

“У случају да се ради о аналогним фотоапаратима и фотографијама урађеним са филма, негатив у који ће суд извршити непосредан увид, довољан је доказ о ауторству на фотографији. Када се ради о текстовима, све што обезбеђује доказ о временском првенству може да послужи”, наводи Милић у приручнику о ауторским правима у онлајн окружењу (Милић, 2016: 16).

Новинари некад сами нису мотивисани да се боре за ауторска права, а о томе сведочи

чињеница да Душану Поповићу и Урошу Недељковићу, адвокатима специјализованим за ауторска права, није познато много случајева у којима су новинари за повреду ауторских права у текстовима успели да заштите права пред судом. У већини случајева којима је он сведочио све се решавало вансудским поравнањем. Ипак, то не значи да оваквих случајева није било.

Новинаре, како сматра, демотивише то што су овакви спорови исцрпљујући, а на крају не добијају велику новчану надокнаду. Решење је, како су се усагласили адвокати и новинари на трибини УНС-а одржаној 11. децембра у Београду, одређивање износа минималне накнаде за новинаре којима су прекршена ауторска права. Оваква иницијатива требало би, како сматрају, да крене заједнички, од два најрепрезентативнија новинарска удружења – Удружења новинара Србије (УНС) и Независног удружења новинара Србије (НУНС). Да би се циљ остварио, неопходно је, како додају, окупити новинаре, адвокате који би им дали одговарајућа упутства, као и фоторепортере који би им дали савет како да попут њих реше проблем недефинисаних надокнада за кршење ауторских права.

За текст је компликовано одредити висину накнаде коју би аутору требало да плати неко ко је неовлашћено преузео његов садржај јер је теже него на фотографији утврдити проценат садржаја који је преузет.

Новинарска удружења требало би да одреде износ минималне накнаде за сваки облик новинарског изражавања. Ако је неко, на пример, за текст, по уговору, добио 6000 динара, било би добро да потражује исти износ од некога ко му је тај текст неовлашћено преузео. Индикатори на основу којих би новинарска удружења могла да одреде висину одштете за неовлашћено преузимање текста су његова дужина, жанр у коме је написан, као и у којој мери је оригиналан.

Фото: pexels.com

На видео снимке се, као и када су у питању текстови, примењује правило цитирања, те за сваки преузети кадар, новинар, као и када преноси текст, треба да наведе одакле га је преузео.

“Да ли су приликом преузимања изјава од неких саговорника прекршена ауторска права, зависи од околности у којима је саговорник разговарао са медијском екипом, од остатка видео-прилога, као и од дужине преузете изјаве”, каже адвокат Недељковић.

Објављивање изјаве коју је неки државни званичник дао на конференцији за медије, без навођења извора, не мора нужно да подразумева повреду ауторских права.

Изазови у ери вештачке интелигенције

Уколико пак новинар једног медија неовлашћено преузме кадрове природе од другог медија, преко њих чита офове и користи их као „покривалицу“ за свој видео-прилог, може се, како каже Недељковић, проценити да он не користи правило цитирања већ злоупотребљава туђи видео садржај. Злоупотребом се, како каже адвокат Душан Поповић, сматра и када новинар преузме већински део садржаја из другог медија, а потпише своју медијску кућу. Овакав поступак свакако се сматра кршењем ауторских права.

Важно је у сваком случају тражити сагласност од аутора и навођењем извора испоштовати његова морална права.

Прво питање које се намеће при помисли на везу вештачке интелигенције и ауторских права је: Ко је аутор садржаја који је уз команде човека генерисала вештачка интелигенција?

Суд, како је писао адвокат Виктор Палас, може да ауторска права да вештачкој интелигенцији, компанији која ју је генерисала, програмеру или пак кориснику, и свака од ових одлука била би потпуно оправдана (Palace, 2019: 219). Ни светским ни нашим законским прописима још увек није јасно одређено ко полаже права на овакав садржај.

Као једна од намера обухваћених Стратегијом развоја вештачке интелигенције за период од 2020. до 2025. године коју је усвојила Влада Србије, наведена је анализа

правног власништва над подацима и унапређење правног оквира у вези са власништвом над подацима (data-as-property), као предуслова.

„Потребно је извршити евалуацију постојећих правила стварног и уговорног права, права интелектуалне својине и других правних области како би се обезбедили услови за развој истраживања и иновација и обезбедила правна сигурност у овој области“, наводи се у Стратегији³.

Међу институцијама које су одговорне за праћење реализације стратегије је зато и Завод за заштиту интелектуалне својине.

„Интелектуална својина обухвата ауторска и сродна права (право интерпретатора, произвођача

³ <https://www.srbija.gov.rs/tekst/437277>

фонограма, филмског продуцента, произвођача емисије, произвођача базе података, првог издавача слободног дела), као и право индустријске својине у које спада патент, жиг, дизајн, ознака географског порекла, топографија полупроводничких производа и заштита биљних сорти“, пише Урош Недељковић у свом Водичу за интелектуалну својину (Недељковић, 2018: 8).

Иако се у готово свакој расправи о вештачкој интелигенцији визионарски проматра шта нам она може донети у будућности и у којој мери може заменити људски фактор, мало је речи о томе шта нам она доноси већ сада и колико се њоме крше ауторска права новинара, фоторепортера и других креатора ауторских дела.

Рад Ghat GPT-а и сличних платформи које раде уз помоћ вештачке интелигенције заснива се на томе да када човек зада одређену команду, оне на основу комбиновања података из различитих база генеришу оно што је тражено. С обзиром на то да је сваки од тих елемената креирала нека друга особа, испорученим садржајем дефинитивно се из дана у дан све нарушавају права различитих аутора, чија се интелектуална својина користи без њиховог пристанка. Питање је – ко би за то морао да одговара?

Рад Ghat GPT-а и сличних платформи које раде уз помоћ вештачке интелигенције заснива се на томе да када човек зада одређену команду, оне на основу комбиновања података из различитих база генеришу оно што је тражено. С обзиром на то да је сваки од тих елемената креирала нека друга особа, испорученим садржајем дефинитивно се из дана у дан све нарушавају права различитих аутора, чија се интелектуална својина користи без њиховог пристанка.

Питање је – ко би за то морао да одговара?

Борис Едлагсен је за фотографију “The Electrician”, коју је генерисала вештачка интелигенција, освојио у априлу прву награду на светском такмичењу Сонијеве награде за фотографију. Иако он није подесио параметре на фотоапарату нити било шта реално фотографисао, црно-бели приказ две жене награђен је као најбољи. Пола године касније, и фоторепортерка Аника Норденскоилд добила је награду за АИ фотографију. Ова признања отворила су бројна питања о етичности вештачке интелигенције.

Фото: pexels.com

Група независних експерата усвојила је и Етичке препоруке за поуздану вештачку интелигенцију, чији је главни фокус била заштита права и слобода појединца приликом употребе вештачке интелигенције. Као основни етички принципи које треба поштовати одређени су:

- 1** поштовање људске аутономије;
- 2** превенција проузроковања штете;
- 3** принцип поштене примене;
- 4** објашњивост (Етичке препоруке за поуздану вештачку интелигенцију према Андоновићу, 2020: 115).

Садржај који је на овај начин генерисала вештачка интелигенција за адвоката Уроша Недељковића не представља ауторско дело, јер је само помешано неколико елемената од којих ниједан није оригинално креиран за ту намену, већ је само извучен из неке од база података. Став струке је, како додаје, да дела која је створила вештачка интелигенција не представљају ауторска дела, јер њих мора да створи човек.

Неко ко би ове фотографије неовлашћено пренео, не би,

каже адвокат Урош Недељковић, прекршио Закон о ауторском и сродним правима јер би преношење ове фотографије по његовом мишљењу било еквивалентно преношењу математичке формуле.

Иако може бити веома корисна и олакшати рад новинарима, вештачка интелигенција даје простор и за бројне злоупотребе ауторских дела.

Пример за то је дипфејк.

У питању су компјутерски генерисане копије које савршено опонашају глас, покрете и израз лица одређених особа из медијске и сфере јавног живота, од водитеља информативних емисија, преко глумаца, до политичара (Симић, 2021: 98).

Законом о ауторском и сродним правима прописано је да се не сме нарушити интегритет аутора и његовог дела, а управо то се чини дипфејк технологијом.

Фото: pexels.com

Пример за то је централни дневник Телевизије Пинк у коме су, без назнаке да се ради о пародији и примени дипфејк технологије, објављене изјаве представника опозиционих политичких странака Драгана Ђиласа, Маринике Тепић и Александра Јовановића Ћуте, које су говорили у емисији “Утисак недеље” на “Новој С”. Овом технологијом креиран је садржај у коме представници опозиционих политичких странака говоре супротно од онога што су говорили у емисијама, а такви клипови су на Телевизији “Пинк” објављени без икакве назнаке да се не ради о аутентичном садржају.

Овакав поступак, поред осталих, представља и прекршај Закона о ауторском и сродним правима јер се нарушава интегритет новинара и аутора емисија који су водили интервју са представницима партија.

С обзиром на то да нигде није назначено да је у питању пародија, ауторка емисије Оља Бећковић има право да поднесе тужбу против телевизије “Пинк”, односно, Жељка Митровића.

Да публика може поверовати у веродостојност дипфејка потврђује еквивалентан пример – дипфејк снимак на коме се приказује Илон Маск који тврди да је из Републике Српске, а испод кога бројни људи Маска са одушевљењем зову да дође у Србију.

Како да новинари заштите туђа ауторска права

Фоторепортери су се, како је додао Душан Поповић, изборили да се свака фотографија коју је креирао човек третира као оригинална ауторска творевина – без обзира на њен садржај.

Новинари некад из незнања, а некад из немарности, умеју да пренебрегну чињеницу да иза фотографије стоје труд, креативност и оригиналност фоторепортера, а тако долази до злоупотребе ауторских права, а напослетку и до тужби од стране фотографа. Да би показали солидарност према колегама фоторепортерима, а себе поштедели исцрпљујућих судских спорова, важно је да новинари увек пре објављивања фотографије добију дозволу аутора, кога ће као извор увек потписати именом, презименом или псеудонимом.

Фото: pexels.com

Уколико не добију дозволу од фоторепортера, новинарима се препоручује да праве оригиналне фотографије или да праве принтскрине видео снимака, при чему би требало да наведу који су видео снимак принтскриновали. Преузимање фотографија са бесплатних сервиса попут Pexels, Pixabay, Unsplash и других је такође дозвољено и олакшава новинарима потрагу за савршеном илустрацијом. Ипак, и у том случају треба бити опрезан.

На радионици УНС-а о ауторским правима новинарка Марија Вучић указала је на то да некад фотографија са бесплатних сервиса може заправо бити злоупотребљена фотографија са Shutterstock-а и других сервиса који нису бесплатни⁴. Постоји, каже она, шанса да је нека особа купила фотографију и дистрибуирала је по интернету.

Због тога се новинарима препоручује да и када преузимају фотографије са бесплатних сервиса буду опрезни и ураде тзц. reverse search, односно да претрагом

фотографије на Гуглу утврде да ли је преузета са Shutterstock-а, који није бесплатан, и дистрибуирана на сервисе који су бесплатни.

Фотографије са друштвених мрежа попут X, Инстаграма и Фејсбука су такође замка коју би требало избегавати. Фоторепортер Горан Сивачки је на радионици⁵ колегама дао савет да фотографије са друштвених мрежа не преузимају чак ни када пише да је дозвољено преузимање, јер их је могла објавити особа која није заиста њихов аутор.

⁴ Трибина је одржана 26. децембра на Филозофском факултету у Нишу.

⁵ Са радионице УНС-а одржане 26. децембра на Филозофском факултету у Нишу

Најважније је, рекао је Сивачки, да новинари комуницирају са колегама фоторепортерима. Он је навео да фоторепортери често дају дозволе за фотографије и да је довољно само да их неко пита.

Важно је напоменути да дозволу за објављивање фотографије новинару може дати само аутор, јер искључиво он одређује на који начин ће се користити ауторско дело које је креирао. Дозволу не може дати чак ни особа коју је фотографисао. Зато новинари када им јавна личност пошаље фотографију на којој је, треба да питају за контакт телефон фоторепортера кога би питали да им да дозволу за објављивање фотографије. Иако је овај пут напорнији, треба имати у виду да је знатно лакши од плаћања накнаде за кршење ауторских права.

Препоруке за новинаре

Шта новинари као индивидуе могу да ураде да би заштитили своја ауторска права

Новинарка КРИК-а Марија Вучић питала је на радионици коју је УНС организовао у Нишу да ли суд када процени да јавни интерес претеже над кршењем ауторских права може донети одлуку да ауторско право на фотографију није прекршено. Навела је пример истраживачке приче о локалном криминалцу чија је фотографија једино доступна као селфи на његовом Фејсбук профилу. Кућа која ради текст, како је додала, логично неће добити дозволу за фотографију, а јавности је важно да види како изгледа та личност.

Адвокат Душан Поповић је рекао да све зависи од одлуке суда, али да је могуће да суд одлучи да имовинска права аутора у том случају буду суспендована. Чак и да је то случај, његова морална права на фотографију никада не могу бити суспендована, те је важно да се и у овој ситуацији наведе име аутора.

Фото: pexels.com

Едукација о ауторским правима

Најважнија ствар за решавање сваког проблема је информисање о њему. Прва ствар коју би новинари требало да ураде јесте да прошире знање о својим ауторским правима, разматрањем законске регулативе и похађањем различитих семинара и обука на ову тему.

Више о својим ауторским правима могу да сазнају и на основу разговора са адвокатима, а са њима их повезују управо новинарска удружења. Удружење новинара Србије (УНС) члановима пружа бесплатну правну помоћ у виду правних савета, као и заступање пред судом у парничном или одбрану у кривичном поступку

у случајевима који су везани за обављање новинарске професије. У сваки од ових сегмената убрајају се и ауторска права.

Обраћање адвокатима

Уколико установе да су им прекршена ауторска права новинари могу да се обрате новинарским и медијским удружењима, али и адвокатима директно. С обзиром на то да је сваки случај повреде ауторских права специфичан, адвокати ће их упутити на наредни корак. Некад је спор најбоље решити вансудским поравнањем, али је најбитније да новинар реагује и да зна која су његова права.

Обезбеђивање доказа

Новинари би пре него што упозоре било кога требало да документују кршење ауторских права и тако обезбеде доказ. Требало би да се обратe адвокату и разговарају са њим, а ако не дође до споразума иде се на суд. У питању је класичан парнични поступак.

Најпре се изводе докази, саслушавањем странака, разматрањем околности под којим је дошло до кршења ауторских права и утврђивањем последица. Уколико се утврди да је дошло до кршења ауторских права, доноси се прво првостепена, а онда и правоснажна пресуда. Специфично је да се докази углавном изводе на компјутеру.

Шта медијска кућа може да уради?

Одговарајућа политика коришћења обележена на сајту

Како би новинарима неке медијске куће била заштићена ауторска права и спречене бројне злоупотребе садржаја који су креирали, неопходно је да добра политика коришћења буде истакнута на вебсајту.

Ове, тзв. Creative commons лиценце су заправо услови под којим аутор даје дозволу да се објављује неки садржај. Треба их истаћи на сајту како аутор не би морао изнова

да наглашава када се одриче имовинских ауторских права⁶.

Политика коришћења требало би да буде оригинална јер свака медијска кућа има специфичан начин функционисања. Зато није препоручљиво преписивати услове коришћења са других вебсајтова. Политике коришћења треба да буду јасно издвојене на сајту у засебном одељку, а поред назива сајта требало да стоји ознака

©Copyright.

Сарадња са адвокатима

Чак и најмања медијска кућа требало би да сарађује са адвокатом или правником који ће константно штитити ауторска права новинара,

⁶ <https://startit.rs/autorsko-delo-u-srbiji-ka-ko-nase-pravo-vidi-creative-commons-licencu/>

али и својим правним саветима предупредити да новинари прекрше туђа ауторска права. Овај адвокат заступао би их на суду када су им прекршена ауторска права и бранио уколико их неко оптужи да су они сами прекршили нечија ауторска права.

Шта новинари треба да раде да би заштитили туђа ауторска права?

Потписати аутора, а не само медијску кућу или институцију

Морална ауторска права на неко дело полаже искључиво аутор и због тога је важно потписати њега, а не само институцију којој је уступио имовинска права.

Увек питати фоторепортера за дозволу

Фоторепортер Горан Сивачки рекао је да фоторепортери новинарима локалних медија често дају дозволе за објављивање фотографија и да је неопходно само да их питају. Новинари, како је навео, често то одбијају, занемаривши сав труд који стоји иза креирања фотографије. Зато је увек битно питати аутора за дозволу.

Користити дело на начин на који је аутор то одредио – Када новинар добије дозволу за објављивање медијског садржаја од колеге, јако је важно да га објави у форми у којој је аутор предвидео. Уколико је, на пример, фоторепортер замислио да фотографија буде у боји, новинар

који је преноси не сме је ефектом претворити у црно-белу или сепија фотографију. Тада нарушава интегритет онога који на дело које је креирао има морално право.

Навести име аутора чак и приликом преузимања фотографија са бесплатних сервиса

Иако су објављивањем фотографија на бесплатним сервисима фоторепортери уступили своје имовинско право, морално право на фотографију ће увек имати. Осим тога, околности у којима је фотографија завршила на овом сервису често су непознате. Због тога је битно да новинари увек потпишу и ауторе ових фотографија.

Фото: pexels.com

Урадити reverse search након преузимања фотографија са бесплатних сервиса

Када преузимају фотографије са бесплатних сервиса новинари треба да буду опрезни и ураде тзв. reverse search, односно да претрагом фотографије на Гуглу утврде да ли је преузета са Shutterstock-а, који није бесплатан, и дистрибуирана на сервисе који су бесплатни.

Литература:

- Андоновић, С. Н. (2020). Стратешко-правни оквир вештачке интелигенције у упоредном праву. Страни правни живот, 64(3), 111-123.
- Кљајић, Веселин (2009). Интервју у штампи, онлајн магазинима, на интернету, Чигоја штампа, Београд
- Милић, Драган (2016). Водич кроз ауторско право за онлајн медије. Асоцијација онлајн медија
- Недељковић, Марко (2011). Interpretativity of newspaper reporting. Култура, (132), 77-94.
- Недељковић, Урош (2018). Водич кроз интелектуалну својину. Стартит.
- Поповић, Д. (2014). Телевизијски формати као (не) заштићена интелектуална добра. Анали Правног факултета у Београду, 62(1), 84-101.

- Симић, Ј. Нове информационе технологије: свет без граница или ограничење демократије. ГРАЂАНИ У ДОБА ДЕЗИНФОРМАЦИЈА, 89.
- Столић, Д. Д. Ауторско право, отворени приступ и цитатни менаџери.
- Сурчулија-Милојевић, Ј. (2014). Заштита ауторског права и право на слободу изражавања на интернету. Интернет и друштво-Међународни тематски зборник радова; Internet and Society-International Thematic Collection of Papers, 395-406.
- Palace, V. M. (2019). What if artificial intelligence wrote this: artificial intelligence and copyright law. Fla. L. Rev., 71, 217.

Закони и прописи:

Закон о ауторском и сродним правима
Стратегија развоја вештачке интелигенције за период од 2020. до 2025. године

Онлајн извори:

<https://startit.rs/autorsko-delo-u-srbiji-kako-nase-pravo-vidi-creative-commons-licencu/>

<https://www.newyorker.com/magazine/2023/05/15/j-r-moehringer-ghostwriter-prince-harry-memoir-spare>

<https://www.zis.gov.rs/prava/autorsko-i-srodna-prava/>

Дизајн: Ана Вранешевић